

Plánujete školu v přírodě? Zkuste kooperativní motivaci „Času je málo a voda stoupá“

Mgr. Kateřina Jančaříková

UK-PedF Praha, katedra biologie a ekologické výchovy

Motivace na škole v přírodě

Blíží se čas škol v přírodě (následně také letních táborů) a mnozí učitelé, učitelky a vychovatelé stojí před otázkou, jak děti motivovat, aby na škole v přírodě „fungovaly“ – uklízely si stany i chatky, konaly základní hygienu, nadšeně se zapojovaly do her i do učení, dodržovaly večerku, pomáhaly slabším, atd. Klasickým řešením je celopobytová soutěž o body. V takové soutěži žáci po celou dobu pobytu sbírají body a na konci je vyhodnocen, oceněn a odměněn vítěz – žák, který nabíral nejvíce bodů. Častější (a k jednotlivcům vlídnější variantou) je soutěž o body mezi (co nejvíce) vyrovnanými družstvy – na konci pobytu je vyhodnoceno nejlepší družstvo.

V poslední době je tento způsob vedení kolektivu kritizován (např. Kasíková, 1997). Je upozorňováno, že přemíra soutěžení mezi žáky narušuje jejich vzájemné vztahy, spoluvytváří negativní psychosociální klima třídy a také prohlubuje nedostatek nebo naopak nadbytek sebevědomí u jednotlivých žáků.

Vzhledem k tomu, že soutěživé hry a motivační aktivity mají u nás ve školním (vždyť i pětistupňová škála hodnocení umožňuje srovnávání a soutěžení) a také v mimoškolním prostředí (skauting, pionýr) tradici, tak, ačkoli si mnozí pedagogové uvědomují, že zařazení soutěživých her není a ze své podstaty ani nemůže být spravedlivé (zvláště pokud je ve třídním kolektivu integrován žák hendikepovaný a nebo žák mimořádně nadaný), je tento přístup stále tolerován a používán.

„Vždyť skutečný život je také nespravedlivý, tak ať se děti trénují,“ argumentují jeho zastánci. Nebo „I my jsme hráli takové hry a také jsme vyrostli.“

Citliví pedagogové obvykle soutěže koncipují tak, aby se míra nespravedlnosti minimalizovala – např. si dají práci s rozřazením žáků do vyrovnaných družstev, zařazováním různorodých úkolů umožňujících úspěch žákům všech nadání, atd. Jenže, to že něco dělá většina a nebo, že se to dělá již sto let, není zárukou toho, že je to nejlepší nebo vůbec správné, jak upozorňuje psychologka Nováčková (2003).

Řada pedagogů a vychovatelů (např. Dobson, 1994, Gardner, 1993 nebo Holt, 1995) se domnívá, že existuje lepší cesta – vzdělávání bez soutěžení a porovnávání mezi spolužáky, porovnávání a soutěžení jen se sebou samým a se svými slabostmi. Tento přístup umožňuje vnímat jedinečnou hodnotu každého (i méně nadaného žáka). Méně nadaní žáci v takovém prostředí rozkvetou a nadaní se učí zodpovědnosti a empatii. Autorka, mj. pracující s nadanými dětmi, si díky těmto pedagogům a psychologům uvědomila, že srovnávání není deprimující jen pro děti hendikepované, mladší a slabší, ale také pro děti nadané a vynikající – jim totiž ubližuje také – neurotizuje je, manipuluje je do vzorců chování, které je vydělují z kolektivu, otevírají prostor šikaně atd. Literárně tuto problematiku skvěle zpracovala černošská spisovatelka Toni Morrisonová (1995).

Škola v přírodě umožňuje, podle mého názoru, ideální možnost tento systém vyzkoušet. Nevíte, jak? Tento příspěvek nabízí funkční řešení jak motivovat bez srovnávání, jak soutěžit bez vítěze a poražených, resp. jak to zaonačit, aby vyhrála celá vaše třída.

Času je málo a voda stoupá – informace o vzniku a cílech aktivity

Kooperativní pobytová aktivita pro celou třídu (skupinu 15 – 25 žáků) byla vytvořena a poprvé zrealizována v roce 2004 na letním táboře oddílu Dobromysl. Táboře se zúčastnilo dvacet chlapců a dívek z prvního stupně základní školy (1. až 5. třída). Později byla drobně modifikována a ještě dvakrát realizována.

Primárním cílem této aktivity je motivovat děti k plnění povinností nesoutěživou formou, podpořit jejich vzájemné vztahy, komunikaci a spolupráci.

Sekundárním cílem je seznámit děti s vybranými živočichy Afriky (popř. dalších kontinentů a oblastí), s etickým poselstvím knihy Času je málo a voda stoupá – není správné svéhlavě mrhat životy živých tvorů – každý život má hodnotu, diskutovat problematiku velkých vodních elektráren a další megalomantví, problematiku odchytu volně žijících zvířat.

Materiál a pomůcky:

- kniha Času je málo a voda stoupá (není nezbytná)

- arch papíru (nebo látka) větších rozměrů se zeleným středem a zelenými okraji (představuje zatápnou oblast – přechodný ostrov ve prostřed a bezpečné břehy) a modrým prostorem mezi ostrovem a břehy (představuje vodu)
- obrázky či kresby zvířat přiměřené velikosti a počtu (na třídu cca 40, od jednoho druhu může být více jedinců). Příběh se odehrává v tropickém pralese Jižní Ameriky, kde se vyskytují vačice, jaguáři, oceloti, lenochod tříprstý i dvouprstý, tapíři, hadi, žáby, brouci, atd. Pochopitelně je možné přesunout naši motivační hru jinam, např. do Afriky, jejíž zvířata jsou dětem známější, používáme ale zásadně jen takové druhy, které se spolu v přírodním ekosystému spolu vyskytují a, samozřejmě, ne ryby a další vodní živočichy (ty nepotřebují zachraňovat). Pro každé zvíře připravíme kartičku odborným názvem, jeho charakteristikou doplněnou zajímavostí z jeho života.
- zavírací špendlíky nebo jiné úchyty zvířat na plakát/látku
- seznam zvířat s údajem kolik joulů musí záchranáři vynaložit na jeho přemístění (popř. s volným místem na tento údaj)
- dřevěné korálky střední velikosti nebo jakékoli jiné hmatatelné vyjádření joulů (žetony, kartičky z tvrdého papíru, atd. – dejte přednost přírodním materiálům)
- šňůrky resp. pytlíčky na joulíky, aby se žákům lépe skladovaly
- prádelní šňůra, kolíčky na prádlo

Času je málo a voda stoupá – motivace

Motivace je založena na stejnojmenné knížce **Johna Walshe a Roberta Gannona** Času je málo a voda stoupá (Time Is Short and the Water Rises), ve které autoři popisují svou velkolepou akci na záchranu zvířat – operaci Gwamba. Jejich příběh se odehrává v tropickém pralese v Jižní Americe (dnešní stát Surinam) na území obětovaném velké vodní elektrárně van Blommestein Meer. V zaplavovaném území se přechodně vytvořily ostrovy, které se staly útočištěm mnoha druhů zvířat. Zvířata ovšem netušila, že v inženýrských plánech budoucí přehrady se s ostrovy nepočítá, že budou všechny za několik týdnů pod vodou. Dvěma mladým mužům ale není jejich osud lhostejný a s nasazením velkého úsilí, riskujíc zdraví i život, divoká zvířata chytají a převážejí z přechodného ostrova na pevninu. Mnohá ze zvířat se jim pochopitelně neodvděčí jinak, než škrábanci a kousanci, převrnutím loďky, což je zvlášť ve vodě plné dravých piraní nebezpečné. Celkem se jim podařilo před jistou smrtí zachránit 10 000 zvířat. Uhynulá zvířata ovšem nikdo vyčíslit nedokázal. Vodní elektrárny kryjí dnes Surinam více než 80% jeho celkové spotřeby energie.

Systém bodování

Místo bodů jsou používány jednotky energie – jouly (děti je upravily na „joulíky“). Pro vyjádření joulíků byly použity dřevěné korálky střední velikosti. Samozřejmě, lze použít celkem cokoli – jen dejte pozor, aby váš zdroj joulíků byl široko daleko jediný ☺ – nevhodné jsou oblázky, žaludy apod. běžné přírodniny. Odchyt některých zvířat (malý hlodavec) je jednodušší (méně energeticky náročný) tj. za méně joulíků, jiných (velký predátor nebo zvíře prudce jedovaté) složitější (více energeticky náročný) tj. za více joulíků. Na začátku školy v přírodě může učitel stanovit hodnotu obtížnosti záchrany jednotlivých zvířat buď sám nebo ve spolupráci s žáky. I když se rozhodne pro druhou variantu, musí učitel určit hodnoty alespoň několika zvířat – velkého (80 joulíků), malého (15 joulíků), mírně jedovatého (30 joulíků), žáci pak ohodnotí obtížnost odchytu ostatních zvířat ve srovnání s těmi již ohodnocenými, kterou učitel buď akceptuje a nebo o ni s žáky diskutuje. („To by bylo až moc snadné, jen si představte, jak je buvol těžký.“ nebo „Chytit ropuchu není zase tak těžké, dejte trochu méně.“)

Ideální je každý den rozdat přibližně 10 – 20 joulíků na dítě. První den poněkud více (to aby si večer žáci užili zachraňování a další dny usilovně sbírali joulíky) a poslední den tak, aby mezi dětmi bylo dostatek joulíků, k záchraně zbylých zvířat. (Pokud výpočty nevycházejí, improvizujte – může se např. „narodit mládě“ nebo poslední zvíře na ostrově „zjančit“ a vyčerpat více záchranářské energie.)

Průběh

První den, nejlépe okamžitě po příjezdu, jsou žáci informováni o celopobytové soutěži Času je málo a voda stoupá. Je jim převyprávěn obsah knížky, je vyvěšen plakát a, při připevňování zvířat na ostrůvek vprostřed, jsou představena jednotlivá zvířata (odborně správné názvy, kde žijí, čím se živí, jaké jsou jejich zvláštnosti – rychlost, jedovatost, obratnost, atd. z kartiček o zvířatech předem připravených). Žáci dostávají společný úkol – napodobit hlavní hrdiny knihy a zachránit všechna ohrožená zvířata z území, které bude zaplaveno.

Počet joulíků nutných k záchraně jednotlivých druhů (ať už s diskusí nebo bez ní) je zapsán na kartičky s jednotlivými zvířaty, která budou vyvěšeny poblíž plakátu/látky např. na prádelní šňůře s kolíčky. Děti sbírají joulíky celý den (ať již za úklid, hry, aktivitu při učení, nebo za pomoc v kuchyni – prostě za jakékoli žádané činnosti a chování), na konci dne proběhne rituál „záchranu zvířat“. Děti zhodnotí svůj počet joulíků, hodnotu zvířat a pokud jich mají dostatek, zachrání vybrané zvíře (systém by měl být nastaven tak, aby se to podařilo jen tomu největšímu sběrateli a jen pokud vybere zvíře s nejnižší hodnotou), mohou si ovšem joulíky ponechat do dalšího dne (tím se druhý den naprosto znemožní srovnávání) a také, a to je zábavnější a žádanější, se mohou začít sdružovat a vytvářet týmy pro záchranu jednotlivých zvířat. Žák, kterému chybí např. 5 joulíků do záchranu lva, vyvolává: „Kdo chce se mnou zachránit lva?“ Úkolem učitele je povzbuzovat žáky, aby vytvářeli proměnlivé záchranné týmy, a také, aby se nezachoval záznam počtu získaných joulíků ani počtu zvířat, které kdo zachránil (v mnoha třídách je šikula, který si zvyšuje sebevědomí neúspěchem ostatních – cílem této motivační aktivity je mu to co nejvíce zkomplikovat naučit ho jiným vzorcům chování). Pokud žáci odevzdají předepsaný počet joulíků, mohou vybrané zvíře přenést z ostrova vprostřed plakátu na souš na okraji. Záchrana každého tvora se musí stát velkou událostí pro celou třídu i učitele. Všichni tleskají, hrají fanfáry apod. – vytvořte si spolu s žáky rituální oslavu. Večer před odjezdem nebo lépe dopoledne posledního dne se slavnostně zachrání všechna zbývajících zvířata a celá třída se raduje: „Dokázali jsme to!“ Následuje oslava se zmrzlinou nebo dortem nebo předáním diplomů, pamětních listů, cen a podobně všem účastníkům. Na závěr by měla proběhnout řízená diskuse systému – žáci by měli dostat prostor vyjádřit své dojmy z kooperativního pobytové aktivity.

Pozitiva

Okamžitým pozitivem je, že motivační aktivita Času je málo a voda stoupá žáky prvního stupně skutečně motivuje – usilovně se budou snažit získávat joulíky a plnit své povinnosti, úkoly a co nejlépe se chovat, což pochopitelně usnadní učitelům jejich náročnou práci na škole v přírodě a všem, malým i velkým, účastníkům příjemný průběh celého pobytu. Žáci hendikepovaní a žáci slabší navíc nebudou prožívat svou nedostatečnost tolik, jako v jiných aktivitách a při (běžné) školní práci. Následným pozitivem, které se projeví pochopitelně až po návratu ze školy v přírodě, je zlepšení psychosociálního klimatu ve třídě, prohloubení přátelských vztahů a spolupráce mezi žáky a navýšení důvěry slabších žáků k učiteli.

Možné problémy

Pokud metodou kooperativního učení žáci nejsou zvyklí pracovat, pravděpodobně se premiant třídy – „největší vzorník“ začne bouřit, protože si nebude moci (jak byl dosud zvyklý) budovat sebevědomí srovnáváním s ostatními resp. povyšováním se nad slabšími spolužáky. Pokud byl dosud tento jeho vzorec chování posilován ve škole i v rodině, budou jeho reakce pravděpodobně velmi silné. Učitel s nimi musí počítat, nesmí se jimi nechat zaskočit a nejlépe by si měl již předem vymyslet postup jejich řešení, který bude vzhledem k premiantově osobnosti nejvhodnější. Buď takového žáka první den do tajemství kooperativní motivace zasvětit (tím se ovšem posiluje se jeho povýšení nad ostatními, učitel však získá mezi žáky „pomocníka“) – to je vhodné pro žáka mimořádných intelektuálních a charakterových kvalit, takového, který je schopen vysoké seberegulace; nebo ho nechat prožít všechny negativní emoce a následně s tím pracovat (pokusit se citlivě zmínit jeho povýšenost) – to je vhodné pro žáka mimořádných intelektových kvalit s problematickým charakterem a především nízkou seberegulací. V každém případě je pro takového žáka vybočení z těchto vzorců chování dobré – zbaví ho neurotizujícího tlaku („kdybych nevyhrál, neměli by mne rádi“) a umožní najít vhodnější formu realizace jeho nadání.

Obměny

Motivační aktivitu je po mírné modifikaci možné používat i v rámci školního roku. Záchrana zvířat pak probíhá méně často např. jednou týdně. Motivační aktivitu je možné používat i opakovaně – např. každý rok na škole v přírodě zachraňovat zvířata z jiného kontinentu. Na podobném principu je možné vymyslet celou řadu dalších motivačních aktivit.

Závěr

Aktivita Času je málo a voda stoupá vychází z konceptu environmentální výchovy na prvním stupni základních škol – konkrétně je zaměřena na osobnostních charakteristik, na rozvoj úcty k životu (živočichů i hendikepovaných nebo jen „odlišných“ lidí) a na rozvoj spolupráce mezi žáky. Na tuto aktivitu logicky navazuje i rozvoj kognitivní (vlastní vzdělávání) – předávání informací o vybraném kontinentu a jeho vybraných obyvatelích, popř. klimatu, aj. práce s mapou, seznámení se s jednotkou jouly, a také rozvojem kritického myšlení a komunikační kompetencí (diskuse o kladech a záporech velkých vodních elektráren).

DOBSON, L. Být sám sebou. Praha : Návrat, 1994. 174s. ISBN: 80-85495-32-5.

GARDNER, H. *Multiple Intelligences : The theory in Practise.* USA, New Yourk : Basic books, 1993. 304s. ISBN 0-465-01822-X. **HOLT, J. *Jak se děti učí.*** Praha : Agentura Strom, 1995.

KASÍKOVÁ, H. *Kooperativní učení, kooperativní škola.* Praha : Portál, 1997. 147s. ISBN 80-7178-167-3.

MORRISONOVÁ, T. Velmi modré oči. Praha : Hynek, 1995. 2. vyd. 221 s. ISBN 80-85906-05-8.

NOVÁČKOVÁ, J. *Mýty ve vzdělávání.* Kroměříž : Kopřiva-Spirála, 2003. 2. vyd. ISBN 80-901873-5-8. 44s.

WALSH J., GANNON R. Času je málo a voda stoupá. Praha : Mladá fronta, 1970.